

PROFESORIUS JANAS RUTKOWSKIS. TARP ARS IR SACRUM

Juozapas Blažiūnas

VILNIAUS TECHNOLOGIJŲ IR DIZAINO KOLEGIJA

Antakalnio g. 54, LT-10303 Vilnius

restauratorius@info.lt

Straipsnyje pristatomos prof. Jano Rutkowskio konservuotos meno vertybės Vilniaus vaivadijoje XX a. pirmoje pusėje. Pateikiami duomenys apie atliktus to meto mokslinius tyrimus, publikuotuose ir rašytiniuose šaltiniuose bei mokslinėje literatūroje rasta informacija apie paveikslų konservavimo priežastis ir atliktų darbų rezultatus. Aptariama anuometinė meno kūrinio ir jo priežiūros (konservavimo) samprata nagrinėjant prof. Rutkowskio straipsnį apie bendrus tapybos konservavimo principus.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Vilnius, tapybos konservavimo istorija, Vilniaus vaivadijos vyriausiojo konservatoriaus valdyba, prof. Janas Rutkowskis, Čenstakavos Dievo Motina, Aušros Vartų koplyčios Dievo Motina, Sapiegų Dievo Motina.

Straipsnyje pristatomi ir remiantis įvairia literatūra bei šaltiniais nagrinėjami prof. Jano Rutkowskio (1881–1940) konservuoti Vilniaus bažnyčių sakralinės molbertinės tapybos kūriniai bei teorinis darbas bendrais tapybos konservavimo klausimais.

Rašant apie paveikslų konservavimo darbus, labai naudingos buvo tarpukario spaudoje skelbtos trumpos informacinio pobūdžio žinutės bei Kultūros paveldo centro dokumentų fonduose saugomi Vilniaus vaivadijos vyriausiojo konservatoriaus valdybos protokolai¹. Juose atskleidžiamas išaugęs kultūros apsaugos specialistų vaidmuo svarbiais tapybos konservavimo klausimais. Būtent tada, bendradarbiaujant Katalikų

bažnyčios aukšto rango dvasininkams kartu su pasauliečiais mokslininkais, pirmą kartą Vilniaus krašte atlikti mokslo tiriamaisiais metodais pagrįsti molbertinės tapybos kūrinių konservavimo darbai, kuriuos įvykdė specialiai iš Varšuvos atvykęs prof. Rutkowskis.

Trumpai apie prof. Rutkowskio atliktus darbus šio straipsnio autorius jau yra rašęs įvairiuose leidiniuose², taip pat pristatęs pranešimus konferencijose. Tačiau nauji tyrinėjimai leidžia dar kartą sugrįžti prie šio vieno iš iškiliausių Lenkijos XX a. pirmos pusės

¹ Vilniaus vaivadijos valdybos protokolai, in: Kultūros paveldo centro dokumentų fondai, f. 22.

² Juozapas Blažiūnas, „Kultūros paminklų apsaugos organizacijos ir paveikslų tvarkyba Vilniaus krašte nuo XX a. pradžios iki 1939 m.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius: 2012, t. 36, p. 115–128; Idem, „Aušros vartų Dievo Motinos paveikslo restauravimo darbai 1927 m.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 37, Vilnius, 2013, p. 147–161.

1. Prof. Janas Rutkowskis ir Marianas Słoneckis, Varšuvos Karalių rūmų tapybos konservavimo dirbtuvės, *Koncern Ilustrowany Kurier Codzienny* – Archiwum Ilustracji, 1-K-488-2, 1937

Prof. Jan Rutkowski and Marian Słonecki in the painting conservation workshop of the Warsaw Royal Castle

konservatoriaus ne tik praktinių, bet ir teorinių darbų. Nors apie prof. Rutkowskio atliktus molbertinės tapybos kūrinių konservavimo darbus daug rašyta ir tarpukario spaudoje bei atskiruose leidiniuose, taip pat lenkų mokslininkų monografijose bei straipsniuose, tačiau tai būdavo tik informacinio pobūdžio tekstai.

Rašant apie teorinius darbus remtasi 1930–1931 m. žurnale *Kultūros paminklų apsauga* paskelbtu prof. Rutkowskio straipsniu „Pagrindinės pastabos apie tapybos konservavimą“³, kuriame skelbti teiginiai ir patarimai

3 Jan Rutkowski, „Zasadnicze uwagi o konserwacji malowideł“, in: *Ochrona zabytków sztuki*, Warszawa: Nakładem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1930–1931, Zeszyt 1–4, Część druga, p. 385–393.

tikrai nėra praradę aktualumo ir dabartiniais laikais. Straipsnis iliustruotas įvairių archyvų molbertinės tapybos kūrinių būklės, konservavimo bei restauravimo darbų nuotraukomis.

XX a. pradžioje aktyvi valstybinių kultūros paminklų apsaugos organizacijų veikla ir nuoseklus darbas bendrose komisijose su Katalikų bažnyčios administracijos paskirtais asmenimis lėmė daugelio meno kūrinių išsaugojimą Vilniaus krašte. Vilniaus vaivadijos vyriausiojo konservatoriaus valdybai parėmus lėšomis, buvo konservuojami įvairūs kultūros paveldo objektai ne tik Vilniuje, bet ir atokiuose Vilniaus vyskupijos regionuose. Prižiūrint Vyriausiojo konservatoriaus valdybos paskirtiems specialistams, bažnyčių

vidaus atnaujinimo ir paveikslų konservavimo darbus XX a. pradžioje įgyvendindavo Vilniaus Stepono Batoro universiteto Dailės fakulteto studentai ir dėstytojai bei Vilniaus dailės ir amatų mokyklos (*Szkoła Rzemiosł Artystycznych w Wilnie*) mokiniai ir mokytojai. Nors paskirti vykdomų darbų prižiūrėtojai ar patarėjai ir buvo vadinami specialistais, tačiau iš tikrųjų jie neturėjo nei patirties, nei plataus tinkamo išsilavinimo.

Kultūros paminklų (ypač sienų ir molbertinės tapybos kūrinių) konservavimo aukštos kvalifikacijos specialistų trūkumas buvo akivaizdus, nes didėjant apimtims susidurta su vis sudėtingesniais atvejais. Dėl to 1925 m. spalio 16 d. Vilniaus ir Naugarduko vaivadijų vyriausiasis konservatorius Jurgis Remeris (Jerzy Remer, 1888–1979) raštu kreipėsi į Lenkijos mokslų ministerijos Religinių konfesijų ir visuomenės švietimo skyriaus Menų departamentą (*Wydział Sztuki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*), kviesdamas atvykti tuo metu garsiausią Lenkijoje paveikslų konservavimo specialistą prof. Rutkowską apžiūrėti ir nuspręsti dėl Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčioje, Bernardinų vienuolyne ir Stepono Batoro universiteto bibliotekoje atidengtos sienų tapybos būklės ir konservavimo⁴. Rutkowskis 1925 m. lapkričio 25 d. raštu informavo Lenkijos mokslų ministerijos Religinių konfesijų ir visuomenės švietimo skyriaus Menų departamentą apie susirinkusios bendros Bažnyčios administracijos paskirtų asmenų ir Vilniaus vaivadijos vyriausiojo konservatoriaus valdybos specialistų sukviestos komisijos sprendimą iš sienų tapybos Šv. Kazimiero bažnyčioje atidengtus palikti tik geriausiai išlikusius fragmentus, kurie reprezentuotų įvairius laikotarpių sluoksnius, nes likusi tapyba yra itin prastos būklės ir smarkiai nukentėjusi caro valdymo metais⁵. Tuo metu priimti sprendimai dėl kitų pamintų objektų nėra žinomi.

4 Vilniaus vaivadijos valdybos susirašinėjimo dokumentai dėl statybos darbų Vilniuje Didžiojoje g-vėje 58 ir dėl Šv. Kazimiero bažnyčios restauravimo, 1924–1937, in: Kultūros Paveldo centro dokumentų fondai, f. 22, ap. 1, b. 51, l. 6.

5 *Ibid.*, l. 7.

Kuo ypatingas buvo prof. Rutkowskis ir kodėl būtent į jo pateiktus pasiūlymus įvairių objektų konservavimo klausimais buvo atsižvelgiama beveik be sąlygiškai? Net ir dabartiniais interaktyviais laikais pateikiami šio profesoriaus biografiniai faktai yra labai skurdūs. Yra žinoma, kad gimė 1881 m. gegužės 10 d. Miechovicų miestelyje Michało ir Katarzynos Rutkowskių šeimoje. Tapybos technologijų bei meno kūrinių tvarkybos pagrindų mokėsi Berlyne vieno iš garsiausių meno kūrinių konservatoriaus prof. Aloiso Hauserio (1857–1919) dirbtuvėse. 1903 m. pratęsė mokslus Drezdeno karališkoje meno amatų mokykloje (*Königlich Sächsische Kunstgewerbeschule*), kurią 1905 m. baigė su pagyrimu. Vėliau studijavo prof. Ermenegildo Carlo Donadini (1876–1955) meno kūrinių konservavimo dirbtuvėse Drezdene ir Halmo piešimo mokykloje Miunchene. 1909 m. jau buvo Paryžiuje, kur kopijavo garsių dailininkų paveikslus⁶. Beveik visur biografijoje figūruoja trumpa žinutė, kad grįžęs iš Rusijos nuo 1922 m. dirbo naujai įsteigtose konservavimo dirbtuvėse vyriausioju tapybos konservatoriumi Varšuvos karalių rūmuose Lenkijoje. Jo padėjėjais buvo Kucharskis, vėliau Marianas Sloneckis⁷. Prof. Rutkowskii pagal pareigas priklausė: Varšuvos karalių rūmų konservuojamos tapybos priežiūra ir konservavimas (taip pat ir plafonai bei sienų tapyba); būklės įvertinimas, aprašymas ir konservavimo metodų parengimas ypač pažeistiems meno kūriniams; taip pat ir kitų reprezentacinių meno kūrinių konservavimas įvairiuose regionuose bei konservavimas tų meno kūrinių, kurie patenka į kultūros ir meno vertybių apsaugos įstatymo aprėpties lauką⁸.

Būtina trumpai priminti, kad dar 1918 m. lapkričio 8 d. Lenkijos Respublikos ministrų taryba patvirtinto

6 Marian Slonecki, „Nekrolog. Ś. p. Jan Rutkowski“, in: *Ochrona Zabytków*, Kraków: Narodowy Instytut Dziedzictwa, 1948, t. 1, p. 46.

7 Wanda Wojtyńska, „Działalność Państwowych Zbiorów Sztuki“, in: *Kronika Zamkowa*, Warszawa: Wydawnictwo Zamek Królewski w Warszawie, 2005, t. 1/2 (49/50), p. 207.

8 *Ibid.*, p. 207–208.

2. Vienuolė bernardinė tapytoja Pranciška Vežbicka kopijavimo metu prie konservuojamo Aušros Vartų koplyčios Dievo Motinos paveikslo, Jono Bulhako nuotrauka, 1927, autoriaus asmeninis archyvas

Bernardine nun, painter Franciszka Vierzbicka at the painting of *Our Lady of the Gate of Dawn* under conservation

Kultūros ir meno vertybių apsaugos įstatymą⁹, kuria-
me visos kultūros ir meno vertybės buvo suskirstytos į
nekilnojamuosius ir kilnojamuosius, iškastus ir rastus
objektus. Remiantis šiuo įstatymu, privačiuose, insti-
tucijų (tarp jų ir bažnyčių) ir organizacijų rinkiniuo-
se bei patalpose esančios kultūros vertybės saugomos
ir konservuojamos tik tada, jei joms gresia sunykti ir
jei jos turi reikšmingą istorinę vertę. Be atsakingo už
tokių vertybių saugojimą konservatoriaus tarnybos

leidimo buvo griežtai draudžiama konservuoti, res-
tauruoti arba kaip nors kitaip kenkti objektui ar keisti
jo būklę. Atsakingas konservatorius turėjo teisę įstaty-
mų numatyta tvarka sustabdyti bet kokius be leidimų
vykdomus darbus, kurie galėjo negrįžtamai pažeisti
kultūros ir meno vertybes. Vyriausiasis konservato-
rius turėjo teisę į valstybės globą perimti reikšmingus
istorinę vertę turinčius objektus. Šiuo įstatymu buvo
griežtai draudžiama be leidimo išvežti bet kokius kul-
tūrinę bei istorinę vertę turinčius objektus¹⁰.

9 Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kul-
tury, [interaktyvus], Warszawa, 1918 11 08, Dz.U., 1918, Nr. 16,
poz. 36, [žiūrėta 2013-03-04], [http://isap.sejm.gov.pl/DetailsSe-
rvlet?id=WDU19180160036](http://isap.sejm.gov.pl/DetailsSe-
rvlet?id=WDU19180160036).

10 *Opieka nad zabytkami i ich konserwacja*, Warszawa: Drukarnia
Narodowa, 1920, p. 9–10.

Yra žinoma, kad Varšuvos karaliaus rūmuose prof. Rutkowskis konservavo: 1922 m. Giovannio Antonio Canalo (Kanaletto, 1697–1768) paveikslą, kuris tais pačiais metais buvo sugražintas iš Rusijos; 1922 m. Varšuvos karalių rūmų Pokylių salės plafoną; 1922 m. Varšuvos karalių rūmų Marmurinės salės dailininko Marcello Bacciarellio (Bačiarello, 1731–1818) nutapytą *Amžinybės* plafoną; 1922 m. Varšuvos karalių rūmų Sosto salėje sienų tapybą, vaizduojančią dangų; Konferencijų kabinete auksuotas sienas ir septynis Lenkijos valdovų portretus; Lazienkų rūmuose Salomono salės plafoną, fasetus, šonines sienas bei neįvardytą kiekį molbertinės tapybos kūrinių. Be to, prof. Rutkowskis konservavo nežinomą kiekį paveikslų iš Šv. Jono kolegiate Torunėje, Vartos parapijiniėje bažnyčioje buvusį suveriamą gotikinį altorių ir Varšuvos Saksų aikštėje buvusio soboro visą sienų tapybą¹¹.

1925–1926 m. prof. Rutkowskis konservavo Čenstakavos Dievo Motinos paveikslą. Nors 1927 m. buvo išleista knyga *Stebuklingo Čenstakavos Dievo Motinos paveikslo konservavimas 1925–1926 m.*¹², kurios bendra- autoriais buvo dr. Wojciechas Stanislawas Turczynskis ir prof. Janas Rutkowskis, tačiau tai buvo daugiau menotyrinio pobūdžio leidinys. Išsamiau ir daug informatyviau apie prof. Rutkowskio konservuotą tapybos kūrinių, kuris pagal Lenkijos įstatymus buvo pripažintas saugoma kultūros vertybe, užsimena paulinų vienuolis tėvas Aleksanderis Lazinski 1933 m. išleistoje knygoje *Prie Čenstakavos Švenčiausios Mergelės Marijos įvykę stebuklai ir malonės*, kurioje rašo, kad:

norėdami daugeliui metų užkonservuoti Stebuklingą Paveikslą [Čenstakavos] šios vietos saugotojų paulinų [vienuolių] iniciatyva, leidus Lenkijos vyskupijai, 1925 m. buvo sukviesta komisija, kurioje buvo garsiausi menų ir tapybos žinovai, turėję

¹¹ Wanda Wojtyńska, *op. cit.*, p. 208–209.

¹² Wojciech Stanisław Turczyński, Jan Rutkowski, *Konserwacja cudownego obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej 1925–1926*, Częstochowa: Nakł. OO. Paulinów na Jasnej Górze, 1927.

3. Prof. Jonas Rutkowskis prie konservuojamo Aušros Vartų koplyčios Dievo Motinos paveikslo, Jono Bulhako nuotrauka, 1927, autoriaus asmeninis archyvas

Prof. Jan Rutkowski at the painting of *Our Lady of the Gate of Dawn* under conservation

apžiūrėti dabartinę paveikslo būklę ir parinkti dailininką, turėsiantį atnaujinti [kūrinių]. Tokie svarbūs darbai vienbalsiai patikėti prof. Rutkowskiui, pirmajam dailės paminklų konservatoriui Varšuvoje, jau žinomam iš kelių religinių paveikslų atnaujinimų, iš kurių paskutinis buvo Rubenso *Nuėmimo nuo kryžiaus* paveikslas iš Kališo miesto.¹³

Šiame leidinyje dar rašoma, kad prof. Rutkowskis su didžiausia pagarba ir jausdamas didelę atsakomybę

¹³ Aleksander Łaziński, *Cuda i łaski zdziałane za przyczyną Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej*, Jasna Góra: wyd. nakładem O.O. Paulinów na Jasnej Górze, 1933, p. 20.

4. Vilniaus ir Naugarduko vaivadijų vyriausias kultūros paminklų konservatorius Jurgis Remeris prie konservuojamo Aušros Vartų koplyčios Dievo Motinos paveikslo, Jono Bulhako nuotrauka, 1927, autoriaus asmeninis archyvas

Chief conservator of cultural monuments of the Vilnius and Nowogródek Voivodeships Jerzy Remer at the painting of *Our Lady of the Gate of Dawn* under conservation

sutiko atnaujinti relikviją. Yra pabrėžta, kad atlikti darbai pralenkė visus lūkesčius. Pats paveikslo konservavimas tęsėsi nuo 1925 m. lapkričio mėnesio iki 1926 m. kovo mėnesio¹⁴. Paveikslo konservavimo metu taip pat buvo atlikti aprašymai bei tyrimai, kurie atskleidė, kad paveikslas jau buvo du kartus restauruotas: apie 1430 ir 1682 m. Po jo konservavimo aptaisai buvo pritvirtinti ant atskiro metalinio skydo¹⁵.

Tais pačiais 1925 m. prof. Rutkowskis, kaip „garsiausias ir žinomiausias specialistas“, taip pat buvo

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*, p. 21.

pakviestas atvykti iš Varšuvos įvertinti sienų tapybos būklę remontuojamoje Lvovo armėnų katedroje. Įdomu yra tai, kad prof. Rutkowskis ne tik davė patarimus dėl konservavimo darbų, bet ir įvardijo autentiškos tapybos atlikimo techniką (tempera ant kreidinio grunto), argumentuotai pranešė, kad visa tapyba yra užtapyta klijiniais dažais, taip pat labai tiksliai datavo kūrinių XV a. antra pusė. Bendrose komisijos išvadose dėl sienų tapybos buvo teigiama, kad tai greičiausiai meistrų iš Balkanų regiono darbas¹⁶.

Nors atrodo, kad informacijos apie prof. Rutkowskio atliktus darbus yra daug arba turėtų būti daug, tačiau taip nėra. Šio straipsnio autoriui iki dabar dar nėra pavykę surasti konservuotų paveikslų dokumentacijos, nors tokia tikrai buvo. Kaip jau rašyta straipsnio pradžioje, nėra įvertinti ir išsamiau tyrinėti nei lenkų, nei lietuvių mokslininkų prof. Rutkowskio konservuoti paveiksai ir naudoti metodai bei medžiagos.

Labai įdomiai, bet trumpai apie prof. Rutkowskio darbus rašo meno kūrinių konservatorius Varšuvos dailės akademijos prof. Wojciechas Kurpikas 2008 m. išleistoje monografijoje *Čenstakavos Dievo Motina*¹⁷. Viename iš knygų skyrių, kuriame aptariami 1925 m. paveikslo konservavimo darbai, teigiama, kad „tai buvo pirmas kartas Lenkijoje, kai mokslas ir tikėjimas susitiko prie meno kūrinio, ir būtent tada „ars“ ir „sacrum“ susiliejo į visumą“¹⁸.

Vienas iš išpūdingiausių ir garsiausių meno kūrinių, konservuotų prof. Rutkowskio Vilniaus vaivadijoje, buvo Aušros Vartų koplyčios Dievo Motinos paveikslas. Visa šio meno kūrinio konservavimo istorija prasidėjo tada, kai 1927 m. vasario 9 d. Vatikane

¹⁶ Jacek Chrzęszczewski, „Historia katedry Ormiańskiej we Lwowie“, in: *Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa kulturalnego*, Kraków: Wydawnictwo Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2001, Nr. 26/27, p. 36.

¹⁷ Wojciech Kurpik, *Częstochowska Hodegetria*, Łódź-Pelplin: Wydawnictwo Konserwatorów Dzieł Sztuki, 2008.

¹⁸ *Ibid.*, p. 248.

5. Vilniaus Stepono Batoro universiteto Menų fakulteto Meninės fotografijos skyriaus darbuotojas fotografas Jonas Bulhakas prie konservuojamo Aušros Vartų koplyčios Dievo Motinos paveikslo, Jono Bulhako nuotrauka, 1927, autoriaus asmeninis archyvas

Employee of the Photographic Art Department of the Faculty of Arts of Vilnius Stephen Báthory University, photographer Jan Bulhak, at the painting of *Our Lady of the Gate of Dawn* under conservation

buvo priimtas sprendimas dėl Aušros Vartų koplyčios Dievo Motinos paveikslo karūnavimo¹⁹.

Ruošiantis numatytam Aušros Vartų Dievo Motinos paveikslo karūnavimui 1927 m. liepos 2 d., Vilniaus ir Naugarduko vyriausiojo konservatoriaus Remerio iniciatyva tų pačių metų balandžio 8 d. sukviesta jungtinė komisija, turėjusi aptarti numatomus darbus (apžiūrėti bei įvertinti būklę ir paruošti paveikslą karūnavimui). Komisijoje dalyvavo Vilniaus arkivyskupas metropolitas Jalbžikovskis, Vilniaus vyskupas

sufraganas Michalkevičius, Šv. Teresės bažnyčios klebonas prelatas Volodzka, Lenkijos mokslų ministerijos Religinių konfesijų ir visuomenės švietimo skyriaus Menų departamento įgaliotinis tapybos konservatorius prof. Rutkowskis, Vilniaus ir Naugarduko vaivadijų vyriausiasis kultūros paminklų konservatorius Remeris, Vilniaus Stepono Batoro universiteto prof. Ruščicas, Vilniaus Stepono Batoro universiteto dėstytojas inžinierius architektas prof. Otonas Krasnopoliski (Otton Krasnopolski), Vilniaus Stepono Batoro universiteto dėstytojas inžinierius architektas asistentas Jonas Borovskis (Jan Borowski), kunigas meno istorikas Petras Sledzevskis (Piotr Śledziewski) ir Vilniaus Stepono Batoro universiteto Menų fakulteto meninės fotografijos skyriaus darbuotojas fotografas Jonas Bulhakas (Jan

19 Ks. Jarosław Wąsowicz SDB, „Rycerz Niepokalanej“ o koronacji Matki Boskiej Ostrobramskiej. Wspomnienie na zakończenie Roku Kolbiańskiego, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-10-11], <http://braciawasowicz.blogspot.com/2011/09/rycerz-niepokalanej-o-koronacji-matki.html>.

6. Sapiegų Dievo Motina, fragmentas, 1935, autoriaus asmeninis archyvas

Painting *Our Lady of the Sapiehas*, detail

Brunon Bułhak, 1876–1950)²⁰. Komisija koplyčioje apie valandą apžiūrinėjo paveikslą ir jo įtvirtinimą altoriuje, vėliau susirinko Šv. Teresės bažnyčios patalpoje, kurioje diskutavo apie paveikslo būklę ir numatomus darbus. Vilniaus vyskupo Michalkevičiaus paklaustas, ar po tokios apžiūros galima spręsti apie paveikslo būklę, Rutkowskis atsakė, kad neįmanoma aptarti šio klausimo

20 Vilniaus vaivadijos valdybos dokumentai dėl Vilniaus Aušros Vartų paveikslo, p. 4.

neišėmus paveikslo iš altoriaus ir, remdamasis panašaus pobūdžio darbais Lenkijoje konservuojant Čenstakavos Dievo Motinos paveikslą, pateikęs šio meno kūrinio būklės fotografijas, patikino, kad galutinės išvados galimos tik apžiūrėjus nevaizdinę paveikslo pusę, nes dabar matyti tik anksčiau atnaujinant užtapytos rankos²¹. Vilniaus vyskupo Michalkevičiaus paklaustas apie konservavimo darbų trukmę, Rutkowskis atsakė, kad tiksliai tai galima pasakyti tik apžiūrėjus paveikslą iš nevaizdinės pusės ir, priklausomai nuo medinio pagrindo būklės, paveikslo konservavimo darbai gali užtrukti iki kelių mėnesių. Vilniaus ir Naugarduko vaivadijų vyriausiasis kultūros paminklų konservatorius Remeris pranešė susirinkusiems, kad dar 1925 m. lapkričio 12 d. komisija svarstė neatidėliotiną Aušros Vartų koplyčios Dievo Motinos paveikslo konservavimą:

nes sutrūkinėjęs ir atšokęs nuo grunto dažų sluoksnis ant Madonos veido gali labai pakenkti meno kūriniiui. Remeris pabrėžė, kad tokius pažeidimus lemia skersvėjis ir sezoninis temperatūrų skirtumas, kuris galėjo sunaikinti šią vertingą „relikviją“. Kartu apžiūroje dalyvavęs prof. Rutkowskis rekomendavo kuo skubiau paveikslą konservuoti²².

Komisija suformulavo tokius tyrime aiškintinus klausimus:

1. Ar medžio skilimas, matomas pro atviras aptaisų vietas, yra per visą pagrindą?
2. Ar gruntas tvirtai sukibęs su mediniu pagrindu?
3. Ar grunto ir dažų sluoksnio atšokimai atsirado nuo skersvėjo ir sezonų temperatūros skirtumo?
4. Ar ant Madonos veido matomi dažų sluoksnio atšokimai yra kartu su grunto sluoksnio atšokimais?
5. Ar dažų sluoksnis pakankamai apsaugotas nuo atmosferos poveikio?
6. Ar nereikėtų sustiprinti medinio pagrindo?²³

21 *Ibid.*, p. 5.

22 *Ibid.*, p. 6.

23 *Ibid.*, p. 6–7.

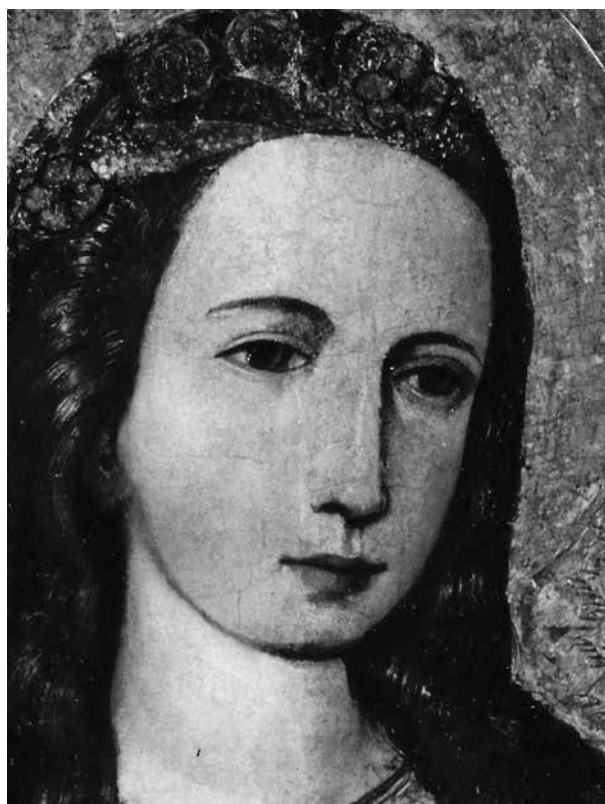

Remeris pabrėžė, kad, esant galimybei prieš karūnaciją apžiūrėti ir moksliniais metodais ištirti šią „relikviją“, reikėtų nepraleisti progos. Pagrindinis argumentas neatidėliotinai konservuoti šį paveikslą yra dabartinė bloga jo būklė. Todėl reikėtų paveikslą išimti iš altoriaus, o vėliau, prieš grąžinant į seną vietą, paruošti apsauginius izoliacinius sluoksnius, kurie apsaugotų meno kūrinį nuo atmosferos poveikio. Tačiau nuspręsti apie paveikslo būklę, darbų trukmę ir karūnavimo iškilmių vietos parinkimo galimybę atviroje aplinkoje galima tik išėmus paveikslą iš altoriaus ir atidžiai apžiūrėjus. Ir tai būtina, atsižvelgiant į matytą paveikslo kritinę būklę.²⁴

Po šio Remerio pasisakymo, Vilniaus vyskupas Michalkevičius patvirtino sutinkąs su visais argumentais ir neprieštaraujantis paveikslo išėmimui iš altoriaus, norint įvykdyti neatidėliotinus darbus. Remeris pranešė, kad šio paveikslo konservavimo darbus atliks Rutkowskis su pagalbininkais, turintis darbo su stebuklais garsėjančiais paveikslais patirties, o visas išlaidas padengs Vilniaus vaivadijos valdyba. Aptarus Rutkowskio galimybes pradėti darbus balandžio 12 d., nuspręsta, kad susirinkę asmenys bus įtraukti į komisiją, kuri prižiūrės vykdomus paruošiamuosius ir konservavimo darbus²⁵.

1927 m. balandžio 12 d., atvykus Rutkowskiiui, pradėti Aušros Vartų koplyčios Dievo Motinos paveikslo konservavimo darbai. Jam talkino vienuolė bernardinė tapytoja Pranciška Vežbicka (Franciszka Wierzbicka).

Išėmus paveikslą iš altoriaus, Rutkowskis nuėmė aptaisus, sutvirtino dažų ir grunto sluoksnį. Vilniuje dirbęs stalius Mykolas Ošurka (Michał Oszurko) suklijavo medinio pagrindo įskilimus, užtaisė vinių prikallimo vietas ir apsauginiu sluoksniu impregnavo medieną²⁶. Vėliau Rutkowskis nuvalė per daugelį metų susiformavusį storą nešvarumų sluoksnį ir suplonino

7. Sapiegų Dievo Motina, fragmentas, Antano Lukšėno nuotrauka, 1985, LDM RC archyvas

Painting *Our Lady of the Sapiehas*, detail

patamsėjusį laką, gruntavo dažų sluoksnio išbyrėjimų vietas ir retušavo aliejiniais dažais. Kaip minėta prieš tai tekste, visus tvarkybos darbus labai atidžiai prižiūrėjo specialiai suformuotas paveikslo konservavimo priežiūros komitetas, vadovaujamas Remerio. Paveikslą prieš darbus ir per juos kruopščiai tyrinėjo ir aprašė Remeris, o fotografijas atliko Bulhakas. Visa sukaupta informatyvi medžiaga 1927 m. publikuota atskiru leidiniu²⁷. Tai buvo pirmas tokio pobūdžio ir tokio mokslinio lygio darbas Vilniuje, kuris susilaukė labai didelio atgarsio to meto spaudoje, o išsamūs tyrimai aktualūs ir dabartiniiais laikais, tyrinėjant molbertinės tapybos tvarkybos istoriją.

24 *Ibid.*, p. 7.

25 *Ibid.*, p. 8.

26 *Ibid.*, p. 37.

27 Jerzy Remer, *Madonna warowni wileńskiejskiej (rzecz o obrazie Matki Boskiej Ostrobramskiej)*, Kraków: Drukarnia Narodowa, 1927.

8. Sapiegų Dievo Motina, fragmentas, Arūno Bėkštos nuotrauka (UV spinduliuotė), 1985, LDM RC archyvas

Painting *Our Lady of the Sapiehas*, detail (UV radiation)

Remiantis 1993 m. Aušros Vartų koplyčios Dievo Motinos paveikslo restauravimo darbų ir gamtamokslinių tyrimų dokumentacija, galima aptarti Rutkowskio atliktą vaizdinėje pusėje buvusių paviršiaus nešvarumų ir patamsėjusio lako sluoksnio ploninimą, gruntavimą ir retušą. Dokumentacijoje teigiama, kad paveikslo vaizdinė pusė buvo užtapyta kelis kartus ir tai suformavo storą nelygų dažų sluoksnį. Taip pat rašoma, kad Dievo Motinos veido ir rankų užtapymai yra Rutkowskio „intensyvaus“ restauravimo pasekmė²⁸. Tačiau UV spinduliuotės nuotraukos analizė tai paneigia, nes aki-vaizdžiai matoma, kad Rutkowskis paveikslo vaizdinėje

28 Aušros Vartų Marija, kultūros paminklo (kilnojamojo) restauravimo pasas, rest. Nr. 70/6430, restauratorė Janina Bilotienė, in: Lietuvos dailės muziejaus P. Gudyno restauravimo centro archyvas (toliau – LDM RC archyvas), 1993, p. 2.

pusėje retušavo tik labai nedidelius plaštakų, skraistės bei fono fragmentus. Galima daryti prielaidą, kad ir dėl laiko trūkumo, ir dėl išskirtinai tik konservavimo metodų panaudojimo, 1927 m. buvo nuvalyti paviršiaus nešvarumai, suplonintas patamsėjęs lako sluoksnis, gruntuoti ištrupėjimai ir atlikti smulkūs retušavimo darbai. Greičiausiai paveikslo vaizdinė pusė, pabaigus konservavimo darbus, buvo padengta lako sluoksniu. Yra žinoma, kad sidabro aptaisai buvo nuvalyti ir, siekiant išvengti autorinio medinio pagrindo pažeidimų, pritvirtinti ant atskiro medinio skydo. Vėliau, karūnavimo iškilnių metu, naujos karūnos buvo taip pat tvirtinamos ant medinio skydo. Pabaigus paveikslo konservavimo darbus 1927 m. liepos 1 d. 38 narių priėmimo komisija pasirašė apžiūros lapą²⁹.

1928 m. Lenkijos 10 metų nepriklausomybės proga už nuopelnus konservuojant meno vertybes prof. Rutkowskis buvo apdovanotas Karininkų kryžiumi (*Krzyż Oficerski Polonia Restituta*).³⁰

Molbertinės tapybos kūrinių konservavimo darbais Vilniaus krašte buvo sparčiai tęsiami, o pagrindinis tokių darbų kviestinis specialistas Rutkowskis su pagalbininkais konservavo vieną paveikslą po kito. Pavyzdžiui, 1927–1929 m. Rutkowskis konservavo Dūkštų pijorų bažnyčios Švč. Mergelės Marijos, arba vadinamąjį poeto Adomo Mickevičiaus Dievo Motinos paveikslą, kuris, 1863 m. uždarius pijorų vienuolyną ir bažnyčią, perkeltas į Maišiagalos bažnyčią, o iš ten 1920 m. grįžo atgal į savo vietą. Gali būti, kad atlikti konservavimo darbai buvo susiję su hipotetiniais teiginiais, kuriuos išsakė dr. Mieczysławas Skrudlikas, nes Dūkštų pijorų bažnyčios Švč. Mergelės Marijos tapybos kūrinys buvo įvardytas kaip vienas iš stilistiškai artimiausių Vilniaus Aušros Vartų koplyčios Dievo Motinos paveiksliui³¹.

29 Vilniaus vaivadijos valdybos dokumentai dėl Vilniaus Aušros Vartų paveikslo, p. 30.

30 Marian Słonecki, *op. cit.*, p. 46.

31 Mieczysław Skrudlik, *Historja obrazu i kultu Najświętszej Maryi Panny Ostrobramskiej*, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1927, p. 21–22.

Prof. Rutkowskio atlikti darbai sulaukė platesnio atgarsio ir įvertinimo aukščiausioje bažnyčios administracijoje – 1931 m. už nuopelnus konservuojant sakralinės tapybos kūrinius popiežius Pijus IX jam suteikė *Cameriere Onorario di Spada e Cappa* titulą³².

1935 m. birželio pabaigoje – liepos pradžioje prof. Rutkowskis pradėjo Sapiegų Dievo Motinos paveikslo konservavimo darbus³³, kuriuos finansavo Vilniaus ir Naugarduko vaivadijų vyriausiojo konservatoriaus valdyba, kuriai nuo 1928 m. vadovavo Stanislovas Lorentzas.

Kaip ir konservuojant Aušros Vartų koplyčios Dievo Motinos paveikslą, dirbant prie Sapiegų Dievo Motinos jam talkino vienuolė bernardinė tapytoja Pranciška Vežbicka³⁴. Sapiegų Dievo Motinos paveikslas buvo konservuojamas laikinai įrengtose prof. Rutkowskio dirbtuvėse bernardinų vienuolyne. Kiek matyti iš įvairių asmenų atsiminimų, paveikslo konservavimo darbų eigą galėjo stebėti įvairūs lankytojai³⁵. Kaip ir kitais prieš tai tekste paminėtais atvejais, paveikslas buvo išmatuotas (250 cm aukščio, 190 cm pločio ir 3 cm storio) ir nuodugnai pagal to laiko galimybes iširtas, jo būklė išsamiai aprašyta³⁶.

Konservavimo metu nustatyta, kad paveikslas tapytas ant ažuolo lentų pagrindo (kai kurie autoriai įvardija ir „riešutmedį“³⁷) iš 5 lentų, ant kurių užklijuota drobė, vėliau gruntuota kreidiniu gruntu. Būklės aprašymuose paminėta, kad medžio pagrindas suskilęs, išsikraipęs, supelijęs, paveikslas pažeistas drėgmės, prikalinėtas vinių tvirtinant karūnas bei aptaisus ir votus. Atkreiptas dėmesys, kad paveikslo renesansinio ornamento fonas auksuotas, bet autorinis poliruotas auksavimas XIX a. nevykusiai atnaujinant paveikslą užteptas matiniu auksu³⁸.

32 Marian Słonecki, *op. cit.*, p. 46.

33 Ks. Michał Sopoćko, „Restauracja obrazu Matki Boskiej w kościele św. Michała“, in: *Dziennik Wileński*, 1935 07 14, Nr. 191, p. 8.

34 *Ibid.*

35 Helena Schramówna, „O cudownym obrazie Matki Boskiej Świętomichalskiej w Wilnie“, in: *Arkady*, 1937, p. 377–379.

36 Ks. Michał Sopoćko, *op. cit.*, p. 8.

37 Helena Schramówna, *op. cit.*, p. 378.

38 Ks. Michał Sopoćko, *op. cit.*, p. 8.

Atliekant paveikslo konservavimo darbus, šis XIX a. auksavimas buvo pašalintas atidengiant seną poliruotą polimentinį auksavimą. Vėliau nuvalyti XIX a. užtapymai. Darbų eigos aprašymuose pabrėžiama, kad konservuojant paveikslą buvo itin stengiamasi išsaugoti autorinį dažų sluoksnį. Pašalinus ankstesnius užtapytus buvo išsiaiškinta, kad išlikusi tik dalis autentiškos tapybos – Marijos veidas, kuris tapytas tempera, o likusi dalis – aliejiniiais dažais. Kadangi medinis paveikslo pagrindas ir tapybos bei grunto sluoksniai buvo pažeisti nuo aptaisų, karūnų ir votų tvirtinimo (kai kurioje to meto spaudoje įvardijamas ir kelių tūkstančių vinių skaičius), buvo sutvirtintas dažų ir grunto sluoksnis bei pagal galimybes surūdiję vinys pašalinti. Vinių pažeidimų vietos buvo gruntuotos, ornamentuoto fono vietose naujas gruntas raižytas, padengtas polimentu ir auksuotas. Medinis pagrindas suklijuotas ir nevaizdinėje pusėje sutvirtintas ažuoliniais skersiniais³⁹.

Jau tada įvairiuose atsiminimuose ir to meto spaudoje buvo pabrėžiama, kad tempera tapytas Dievo Motinos veidas yra italų tapybos manieros, o atlikti nešvarumų valymo, XIX a. užtapytų ir auksavimo šalinimo darbai atvėrė subtilią tapybą, kuri „išsiskleidė kaip gėlių puokštė“⁴⁰. Norint išvengti medinio paveikslo pagrindo pažeidimų nuo aptaisų prikallimo, auksuoti sidabro aptaisai ir angelų figūros buvo pritvirtintos ant tamsiai raudonu aksomu dengto medinio skydo, kuriame buvo išpjautos kiaurymės Madonos ir kūdikio veidams bei rankoms. Vėliau skydas buvo pritvirtintas prie paveikslo⁴¹.

Paveikslą buvo stengiamasi baigti konservuoti iki rugsėjo 8 d., taip paminint iškilmingo karūnavimo 185 metines. Visus numatytus darbus pabaigus laiku, 1935 m. rugsėjo 5 d., ketvirtadienį, paveikslas iš prof. Rutkowskio dirbtuvių perneštas į Šv. Mykolo bažnyčią ir iki rugsėjo 8 d. buvo rodomas visuomenei be pritvirtinto medinio skydo su aptaisais⁴². Rugsėjo 8 d.

39 *Ibid.*

40 Helena Schramówna, *op. cit.*, p. 377.

41 *Ibid.*, p. 379.

42 Ks. Michał Sopoćko, *op. cit.*, p. 8.

paveikslas uždengtas mediniu skydu ir įtvirtintas altoriuje. Tą pačią dieną, prisiminant karūnavimą, buvo pritvirtintos ir karūnos. Visi konservavimo darbai užtruko apie tris mėnesius.

Remiantis nors ir trumpu, bet išsamiu 1935 m. įvairių autorių atliktų konservavimo darbų aprašu, galima daryti prielaidą, kad Sapiegų Dievo Motinos paveikslas būklė buvo labai bloga ir jį reikėjo skubiai tvarkyti. Pagal to meto spaudoje pateiktą informaciją atrodo, kad visi išvardyti konservavimo darbai buvo įgyvendinti. Tačiau 1985 m. paveikslas restauravimas ir atlikti gamtamoksliniai tyrimai tai iš dalies paneigė. Išnagrinėjus tų metų paveikslas restauravimo dokumentaciją, galima teigti, kad 1935 m. tikrai buvo nuvalyti paviršiaus nešvarumai, XIX a. užtapytai ir matinis aukso sluoksnis, tačiau patamsėjęs lako sluoksnis pašalintas ne visas – buvo palikta neliesta Dievo Motinos mėlynos spalvos skraistė ir nepašalinti ankstesni nei XIX a. užtapytai. Tokie teiginiai galimi remiantis fotografijos UV spinduliuote analize, kurioje aiškiai matomos tamsios dėmės yra ankstesnių nei XIX a. užtapytų rezultatas. Galima daryti prielaidą, kad 1935 m., pradėjus konservavimo darbus ir atradus, kad senosios XVI a. tapybos yra tik nedidelis fragmentas, nežinant, kas bus surasta pašalinus senesnius nei XIX a. užtapytus, taip pat ir dėl laiko bei lėšų stygiaus buvo atlikti tik būtini konservavimo darbai.

Apibendrinant galima teigti, kad šio paveikslas 1935 m. konservavimas ir mokslinių tyrimų rezultatai buvo netikėti tiek pačiam prof. Rutkowskiui, tiek meno istorikams, nes atrastas tik nedidelis tempera tapytas XVI a. senosios tapybos fragmentas. Todėl paveikslas konservavimas nesulaukė platesnio atgarsio spaudoje ir nebuvo tinkamai įvertintas mokslininkų, nes, skirtingai nei Aušros Vartų koplyčios Dievo Motinos paveikslas konservavimo atveju, nebuvo parašyti nei konservavimo ir tyrimų rezultatams aptarti, nei paveikslas istoriją nagrinėjantys moksliniai darbai.

Atsižvelgiant į straipsnyje aprašytas molbertinės tapybos kūrinių konservavimo darbų atlikimo manieras,

norint aptarti XX a. pirmoje pusėje taikomus bendrus konservavimo etinius ir estetinius principus Lenkijos teritorijoje, būtina paminėti, kad tuo metu griežtai buvo pasisakoma prieš *restauravimą* ir taikomi *konservavimo* principiniai aspektai. Dar 1912 m. liepos 3–4 d. „Tėvynės paminklų mylėtojų“ suvažiavimo Krokovoje metu buvo suformuluoti pagrindiniai kultūros vertybių konservavimo principai, kurie vėliau plačiai buvo taikomi visiems tvarkomiems kultūros paminklams vi-soje Lenkijos teritorijoje:

Konservavimas, o ne restauravimas, yra vienintelis būdas apsaugoti [kultūros] vertybes, nes atstatymas ar atidengimas to, kas prarasta, yra be išlygų nepriimtinas.⁴³

Gali būti, kad būtent dėl tokių konservavimo principų taikymo prof. Rutkowski buvo itin vertinamas Religinių konfesijų ir visuomenės švietimo ministerijoje bei bažnytinės valdžios, nes jam buvo patikima konservuoti stebuklingais laikomus molbertinės tapybos kūrinius ir kitus vertingus meno objektus. Yra žinoma, kad 1922 m. prof. Rutkowski konservavo Bydgoščio Mielaiširdingosios Dievo Motinos, 1925 m. – Čenstakavos Dievo Motinos, 1926 m. – Kodenio Dievo Motinos paveikslus, 1932–1933 m. – Vito Stvošo altorių Krokovoje ir daugelį kitų garsių meno kūrinių. Vilniaus vaivadijoje kapitalinio Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčios remonto metu 1935 m. prof. Rutkowski konservavo du dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus tapytus alegorinius paveikslus, kabėjusius prie įėjimo į koplyčią. Kiek žinoma, sunykę paveikslai dubliuoti ant naujos drobės ir nuo jų buvo nuvalyti nešvarumai⁴⁴.

43 „konserwacja, a nie restauracja jest jedynym zadaniem opieki nad zabytkami, uzupełnianie lub odtworzenie tego, co już zaginęło, jest bezwarunkowo nie-dopuszczalne“, in: Józef Muczkowski, „Stan dzisiejszy nauki o konserwacji zabytków“, in: *Pamiętnik Pierwszego Zjazdu Miłośników Ojczystych Zabytków w Krakowie, w dniach 3 i 4 lipca 1912 roku*, Kraków: Nakł. Grona Konserwatystów Galicyi Zachodn., 1912, p. 21.

44 „Niec o pracach konserwacyjnych w kaplicy św. Kazimiera“, in: *Dziennik Wileński*, 1935 07 19, Nr. 196, p. 3.

Jau pradžioje buvo užsiminta apie prof. Rutkowskio 1930/1931 m. išspausdintą straipsnį „Pagrindinės pastabos apie tapybos konservavimą“ žurnale *Kultūros paminklų apsauga*⁴⁵. Nors tekstas yra labai įdomus konservavimo teorijos pritaikymo konkrečioms tapybos darbams tyrimo aspektu, tačiau dėl didelės apimties galima išskirti tik kai kuriuos reikšmingesnius fragmentus. Visas tekstas suskirstytas į XII dalių. Kadangi aptariami ir sienų, ir molbertinės tapybos konservavimo bendri principai, pateikiamos tik tos dalys, kuriose rašoma apie pačią konservavimo idėją.

Pagrindinė užduotis, kurią tenka spręsti konservatoriui, galvojant apie darbus prie pažeistos tapybos, yra klausimas: ar pašalinti matomus pažeidimus, ar tiesiog apsaugoti meno kūrinių nuo tolesnės pažeidimos, ar atlikti abu veiksmus kartu.⁴⁶

Sutvarkius pagrindą, koks jis bebūtų, daugiausia problemų atsiranda, kai reikia pradėti darbus prie paties piešinio ar tapybos. Tokių klausimų atsakymus dažnai gali įtakoti paties konservatoriaus išsilavinimas ir turimos žinios, nes ryškios apibrėžtos ribos tarp konservavimo ir restauravimo nėra.⁴⁷

Garsiausio XX a. pirmos pusės molbertinės tapybos konservatoriaus prof. Jano Rutkowskio atvykimas į Vilnių ir atlikti paveikslų tvarkybos darbai paskatino ne tik kultūros vertybių spartesnę priežiūrą, bet ir mokslinius bei istorinius meno kūrinių tyrimus. Būtent profesionalių konservavimo darbų dėka, kada mokslas (*ars*) ir tikėjimas (*sacrum*) susiliejo į bendrą visumą, stebuklingais laikomi meno kūriniai buvo pagal to meto galimybes visapusiškai ištirti. Nors žinomos informacijos gausa tokiais tyrimų rezultatais negalime pasigirti net ir dabartiniais laikais, tačiau surinkti duomenys leidžia ne tik apžvelgti atskirų meno kūrinių tvarkybos darbus, bet ir pamatyti bei suprasti visą konservavimo teorijos pritaikymą platesniame kontekste.

45 Jan Rutkowski, *op. cit.*, p. 385–393.

46 *Ibid.*, p. 385.

47 *Ibid.*, p. 386.

Būtent *konservavimo*, o ne *restauravimo* naudojimas stebuklingais laikomų meno kūrinių tvarkybos darbams įgalino neperžengti sakralumo ribų ir nesunaikino to, kas ir po daugelio metų gali būti tyrimų objektas.

Gauta 2015 01 10

ŠALTINIAI

- Aušros Vartų Marija, kultūros paminklo (kilnojamojo) restauravimo pasas, rest. Nr. 70/6430, restauratorė Janina Bilotienė, 1993, in: LDM RC archyvas.
- Sapiegų Dievo Motina, kultūros paminklo (kilnojamojo) restauravimo pasas, rest. Nr. 75/4475, restauratorė Janina Bilotienė, 1985, in: LDM RC archyvas.
- Vilniaus vaivadijos valdybos dokumentai dėl Vilniaus Aušros Vartų paveikslų karūnavimo ir paveikslų restauravimo būklės protokolai, in: KPC dokumentų fondai, 1994, f. 22, ap. 1, b. 60.
- Vilniaus vaivadijos valdybos susirašinėjimo dokumentai dėl statybos darbų Vilniuje Didžiojoje g-vėje 58 ir dėl Šv. Kazimiero bažnyčios restauravimo (1924–1937), in: KPC dokumentų fondai, 1994, f. 22, ap. 1, b. 51.

LITERATŪRA

- Blažiūnas Juozapas, „Kultūros paminklų apsaugos organizacijos ir paveikslų tvarkyba Vilniaus krašte nuo XX a. pradžios iki 1939 m.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2012, t. 36, p. 115–128.
- Blažiūnas Juozapas, „Aušros vartų Dievo Motinos paveikslų restauravimo darbai 1927 m.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 37, Vilnius, 2013, p. 147–161.
- Chrzyszczewski Jacek, „Historia katedry Ormiańskiej we Lwowie“, in: *Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa kulturalnego*, Kraków: Wydawnictwo Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2001, Nr. 26/27, p. 3–54.
- Kurpik Wojciech, *Częstochowska Hodegetria*, Łódź-Pelplin: Wydawnictwo Konserwatorów Dzieł Sztuki, 2008.
- Łaziński Aleksander, *Cuda i łaski zdziałane za przyczyną Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej*, wyd. nakładem O.O. Paulinów na Jasnej Górze, 1933.
- Muczowski Józef, „Stan dzisiejszy nauki o konserwacji zabytków“, in: *Pamiętnik Pierwszego Zjazdu Miłośników Ojczystych Zabytków w Krakowie, w dniach 3 i 4 lipca 1912 roku*, Kraków: Nakł. Grona Konserwatorów Galicyi Zachodn., 1912, p. 20–21.
- „Nieco o pracach konserwacyjnych w kaplicy św. Kazimiera“, in: *Dziennik Wileński*, 1935 07 19, Nr. 196, p. 3.
- Opieka nad zabytkami i ich konserwacja*, Warszawa: Drukarnia Narodowa, 1920.
- Remer Jerzy, *Madonna warowni wileńskiej (rzecz o obrazie Matki Boskiej Ostrobramskiej)*, Kraków: Drukarnia Narodowa, 1927.

- Rutkowski Jan, „Zasadnicze uwagi o konserwacji malowideł“, in: *Ochrona zabytków sztuki*, Warszawa: Nakładem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1930–1931, Zeszyt 1–4, Część druga, p. 385–393.
- Schramówna Helena, „O cudownych obrazie Matki Boskiej Świętomichalskiej w Wilnie“, in: *Arkady*, 1937, p. 377–379.
- Skrudlik Mieczysław, *Historja obrazu i kultu Najświętszej Maryi Panny Ostrobramskiej*, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1927.
- Sopoćko Michał, „Restauracja obrazu Matki Boskiej w kościele św. Michała“, in: *Dziennik Wileński*, 1935 07 14, Nr. 191, p. 8.
- Wojtyńska Wanda, „Działalność Państwowych Zbiorów Sztuki“, in: *Kronika Zamkowa*, 2005, t. 1/2 (49/50), Wydawnictwo Zamek Królewski w Warszawie, p. 193–220.

INTERNETINĖS PRIEIGOS

- Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury, [interaktyvus], Warszawa, 1918 11 08, Dz.U., 1918, Nr. 16, poz. 36, [žiūrėta 2013-03-04], <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19180160036>.
- Wąsowicz Jarosław, „Rycerz Niepokalanej“ o koronacji Matki Boskiej Ostrobramskiej. Wspomnienie na zakończenie Roku Kolbiańskiego, [interaktyvus], [žiūrėta 2012-10-11], <http://braciawasowicz.blogspot.com/2011/09/rycerz-niepokalanej-o-koronacji-matki.html>.

PROFESSOR JAN RUTKOWSKI. BETWEEN ARS AND SACRUM

Juozapas Blažiūnas

SUMMARY

KEYWORDS: Vilnius, history of painting conservation, Chief Conservator's Office of the Vilnius Voivodeship, professor Jan Rutkowski, Our Lady of Chęstochowa, Our Lady of the Gate of Dawn, Our Lady of the Sapiehas.

As a result of the intense activity of public organisations for the preservation of cultural monuments in the early 20th century, quite many works of art survived in the Vilnius region. Thanks to the collaboration between the high clergy of the Catholic Church and secular scientists, conservation of sacral easel paintings based on the methods of scientific research was carried out for the first time in the Vilnius region by professor Jan Rutkowski (1881–1940) who arrived from Warsaw specially for this purpose.

Professor Rutkowski worked as the chief painting conservator of the Warsaw Royal Castle from 1922. His duties included the supervision of important artworks in various regions of Poland and conservation of artworks under the Law on the Protection of Valuable Objects of Culture and Art adopted by the Council of Ministers of the Republic of Poland on 8 November 1918.

The first work of sacral painting famous for its miracles conserved with public funds was *Our Lady of Chęstochowa*, on which Rutkowski worked from November 1925 to March 1926. According to the professor of the Academy of Fine Arts in Warsaw Wojciech Kurpik, “it was the first time in Poland when science and faith met at a work of art, and it was then that ‘ars’ and ‘sacrum’ merged into a whole”.

One of the most impressive and outstanding works conserved by prof. Rutkowski in the Vilnius Voivodeship in 1927 was the painting of *Our Lady of the Gate of Dawn*. It was the first conservation work of this nature and scientific importance in Vilnius, which was widely covered in the press of that time, and the comprehensive research conducted in relation with this work still remains urgent.

Later, in 1927–1929, prof. Rutkowski conserved the painting of *The Blessed Virgin Mary* or so-called *Our Lady of the Poet Adam Mickiewicz* in the Dūkštai Piarist church.

At the end of June – beginning of July 1935, prof. Rutkowski began the conservation of the painting of *Our Lady of the Sapiehas*. The conservation works lasted approximately three months. The conservation of this painting and the results of scientific research were unexpected both to professor Rutkowski himself and art historians, as only a small fragment of the original 16th century tempera painting was found.

Professor Rutkowski's article titled “Basic Notes on Painting Conservation” was published in *The Magazine for the Conservation of Cultural Heritage* in 1930/1931. Although the text is of great interest from the viewpoint of applying the conservation theory on concrete works, due to its length only some more significant excerpts are analysed in this article.

It was the use of the method of *conservation* rather than *restoration* on the artworks that were considered miraculous in the first half of the 20th century that prevented the conservators from transgressing the boundaries of sacrality and did not destroy what many years later can still be considered an object of research.